

**ИСТОРИЈА СРПСКОГА
КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА
XIV–XV ЧАС**

РУСКИ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК КОД СРБА

Општа српска окренутост руској култури довела је до тога да су последњих 40 година XVIII в. Срби, поред рускословенског, у књижевној сфери почели користити и главни орган руске грађанске културе – руски језик. Неки Срби су се образовали у Русији, неки су ступали у руску војну службу, а сви који су знали читати, читали су разноврсна црквена и световна дела штампана у Русији.

Неки српски писци почели су користити руски књижевни језик. Овај језик је постао **главним језиком у српској историографији XVIII в.:**

-1754. *Историја о Черној Гори* владике Василија Петровића – прво дело написано руским књижевним језиком, састављено и објављено у Русији

-1765. *Краткое введеніе въ історію происхожденіа славено-сербскаго народа*, издао Павле Јулинац (Венеција)

-1772. „Житије Петра Великог“ Захарије Орфелина (Венеција)

-1794. *Исторія разныхъ славенскихъ народовъ, найпаче Болгаръ, Хорватовъ, и Сербовъ, Јована Рајића* (Беч)

До конца XVIII в. овај језик је сасвим устукнуо пред славеносрпским јер је изграђена снажна српска грађанска класа у Хабзбуршкој монархији, која је користила властити језик за властите књижевне потребе – славеносрпски.

**„НАРОДНИ ЈЕЗИК“ КОД СРБА У
ПРЕДВУКОВСКОЈ ЕПОСИ**

У XVIII в. српски народни језик се, у опозицији са словенским (цсл.), узвишеним, обично назива „простим језиком“, „простосрпским језиком“. Насупрот њега ће се на средокраћу међу њима развити „славенос(е)рпски језик“.

Народни језик, али и даље у понечему мешовит, користе: у свим својим делима Емануил Јанковић (нпр. Благодарни син, Лајпциг, 1789, Зао отац и неваљао син, Беч, 1789; повремено, само у неким делима Захарија Орфелин (1762–1763), Јован Рајић (1791), Јован Мушкатиновић (1787), Никола Стаматовић (1793), Михајло Максимовић (1792), Вићентије Ракић (1798, 1799, 1804), Стеван Стратимировић (1800), Гаврило Ковачевић (1804) и др.

СЛАВЕНОСРПСКИ „ЈЕЗИК“

-Сам придев „словеносрпски“ улазио је у састав титуле карловачког митрополита Вићентија Поповића (Јањевца) 1720-их година (1713–1725); чешће од њега у титули се јавља обично „српски“, на истим позицијама (архиепископ словеносрпски, архиепископ српски), што значи да су то дублетни, с истом семантиком, с тим што се очито под првим подразумева и српска припадност ширем, словенском корпусу, и то оном из круга *Slavia orthodoxa*

-Руски фонетизам он добија после 1726: „славенос(е)рпски“

-1768. Захарија Орфелин штампа у Венецији „Славенос(е)рпски магазин“ – прво дело на славеносрпском „језику“ (Славено-Сербскій Магазинъ...) – у њему су разл. чланци на разл. идиомима, углавном на рускословенском и руском језику, али и на српском народном и славеносрпском.

-1776. Јован Рајић свој Катихизис намењује „славенос(е)рпској јуности“

-1814. Мала *ѿпросѿонародња славенос(е)рѿска ѿјеснарица* Вука Караџића

Термини „српски“ и „словеносрпски“ могли су се у XVIII в. користити један наместо другог. Ни самим писцима није било битно доследно разликовање међу њима јер се неретко под именом „српскога језика“ крио језик с више или мање словенских елемената, управо „словеносрпски“ – како га ми данас зовемо

-1817. Вук у полемици с Милованом Видаковићем разлучује термине **СРПСКИ** : **СЛАВЕНОСРПСКИ**, идући за самим Видаковићем, парафразирајући његове речи у

којима се Видаковић афирмативно опредељује за средње решење између „славенскога и простога српскога“, тзв. „славеносрпски“; **управо се с тим мешовитим језиком Вук обрачунава.**

НАСТАНАК

Појава рускословенског језика прекинула је за извесно време снажне тенденције у српској култури у приближавању црквеног и књижевног језика (српкословенског) српском народном.

Сам по себи рускословенски језик објективно је био знатно далек најширим српским народним слојевима.

У време просвећености и рационализма из политичких и културних разлога рускословенски језик бива подвргнут снажном посрбљавању (уз подршку или налог аустријских власти; но Аустријанци су имали своје мотиве, а Срби своје).

Дошло је до свесног уноса народних српских елемената у рускословенску основицу, нарочито на плану **изговора, морфологије и лексике** (фонетска или морфолошка адаптација, замена неразумљивих речи српским). Разуме се, мешањима су били обухваћени сви језички нивои. Тако је створен **славеносрпски, језичка мешавина, сачињена од рускословенских (понекад и руских књижевних) и српских народних (понекад и српкословенских) елемената.**

ЗА СЛАВЕНОСРПСКИ БОЉЕ ЈЕ ГОВОРТИ КАО О „ЈЕЗИЧКОЈ ФОРМАЦИЈИ“ НЕГО О „ПРАВОМ ЈЕЗИКУ“!

Српски књижевници су свесно изградили славеносрпски да би писана култура постала доступна читавом народу. Српски народни језик који је искоришћен у овом укрштању заправо је српски грађански говор из касније Војводине (1848/49–1861) и шире Угарске. Упоредо, сличан процес одвијао се на српском југозападу (данашњи Приморје и Црна Гора).

-1760-их година Захарија Орфелин, Јован Рајић и Василије Дамјановић започињу србизацију књижевног, рускословенског језика.

1768. предговор Захарије Орфелина Славеносрпском магазину је програмски

текст у којем се објашњава настанак овог језичког хибрида:

-он је свестан употребе народних језика у књижевностима појединих народа у његовом времену, уместо латинскога

-неразумљиве речи и изразе преводиће или посрбљавати до степена разумљивости за Србе, при чему је свестан неминовних грешака

-предлаже и другим српским писцима да у својим текстовима чине исто, по своме нахођењу (јер нема унапред прописаних правила, само општих начела), чиме ће се текстови учинити приступачнијима обичном народу.

Ипак, у науци се и даље поставља питање да ли је славеносрпски добијен посрбљавањем рускословенског (= вернакуларизацијом рускословенског) или обрнутим путем, приближавањем народног језика рускословенском, тј. „одозго–наниже“ или „одоздо–навише“.

1782. Теодор Јанковић Миријевски, генерални инспектор српских школа у Аустрији, поднео је аустријском цару Јосифу II елаборат о питању азбуке и језика у српским школама. Том приликом је рекао да постоје 3 наречја „илирскога“ (= српскога) језика: црквено / грађанско / простонародно. Он се заложио за употребу компромисног решења у српским школама – ћирилице и „грађанског“ наречја, тј. славеносрпског „језика“. Аустрија је, наиме, све време радила на томе да Србе удаљи од Руса увођењем у школски систем народног језика на латиници.

Славеносрпски је, тако, истиснуо рускословенски (и руски књижевни) језик.

РАЗВОЈ

Славеносрпски језик је прошао еволуцију, у правцу појачаног посрбљавања; та еволуција континуирано траје од његовог почетка до краја; славеносрпски језик „мирно“ постоји у српској култури од шесте деценије XVIII до друге деценије XIX в.; врхунац му је између 1790-их и 1810-их година

-у XVIII в. влада велико шаренило у славеносрпским текстовима

-у XIX в. долази до релативне стабилизације у употреби славеносрпског, али не и до његовог нормирања; временом су у њему особине српских говора у Угарској (пре свега у будућој Војводини) знатно потисле рускословенске и руске језичке црте („шумадијско-војвођански дијалекат“); **посрбљавање се завршава 20–40-их година XIX в.**

-ипак, **трајно обележје ове „језичке формације“ остаје варирање форми** (фонетских, морфолошких, творбених код истих речи!) не само између различитих писаца него и код истих писаца, у оквиру истога дела, само на различитим местима – то практично значи задржавање разноврсних решења, само с променљивом фреквенцијом у њиховој примени

(А) Фонетика

Упадљиво присуство руског фонетизма, самога и у споју са српским:

- руски префикси *в-*, *во-*, *воз-*, *со-* (нпр. *всѣуиленѣ*, *воображениѣ*, *возбудиѣи*, *состѣав*, *соѣвориѣи*, *собраѣи*), па и са српским завршетком (нпр. *входећи*, *войюћи*, *сочињаваю*)

- руски рефлекс вокалног *л* (нпр. *ѣолн*), па и са српским завршетком (нпр. *исѣолнѣо*, *ѣродолжавао*)

- руски рефлекси вокалног *р*: *ор/ер* (нпр. *ѣоржесѣво*, *ѣерсѣи*), и са српским завршецима (нпр. *содержи*, *содержава*); тако написано, декомпоновано *р* често се читало и као право, вокално *р*, због српског језичког осећања које се томе опирало

- стара основа *свобод-* као и у рсл., рус. и ссл. (пр. *свободанъ*, *освобођенъ*)

- рускословенска група *жс* (нпр. *ѣринужден*, *наѣражден*), чак и са *ћ* у истој речи (нпр. *разсуждаваюћи*)

- рускословенска група *шч* (нпр. *оѣшчи*, *оѣшчесѣво*, *насѣојашичи*)

- руски рефлекси историјских полугласника (нпр. *љубезни*, *ѣречески*, *мудрец*, *ѣочно*, *соѣерник*)

- руски рефлекс назала предњег реда (нпр. *кѣаз*, *начални*, *изрѣадни*, *ѣисѣашча*), али не свуда

(постоје речи у којима се доследно користи српски рефлекс: *ред, месо*)

- рускословенски рефлекс јата: /je/ (нпр. *уи̑јешеније, сирјеч, кромје*)

- дисјотација љ и њ до које је дошло у судару рускословенске и српкословенске правописне норме: -ље-, -ње-, -љ- (нпр. *сочиненије, удивленије, ойсѣојаѣлсѣво*)

(Б) Морфологија

-завршетак -и̑ у 3. л. јд./мн. презент:

(а) раније (3. Орфелин): не користи се у чисто српским формама (нпр. *имаге, хоће, јесу*) и у делимично посрбљеним итеративним формама (нпр. *умножава се ум. множається*) // **користи се у рускословенским формама** (нпр. *и̑ребуеи̑ъ / и̑ребуюи̑ъ*)

(б) каснији писци: не користи се (нпр. *содержи / восходе*)

-руска форма перфекта без помоћног глагола:

(а) раније: користи се (нпр. *они и̑римѣи̑ли*)

(б) касније: не користи се

-српско -мо у 1. л. мн. презент (нпр. *и̑осѣавляи̑и хоћемо, заѣерлимо*)

- гл. придев радни на -о (нпр. *и̑очиѣовао, обѣцао*)

- рсл. инструментал (нпр. *с радосѣи̑ю*)

- губљење х у парадигми (нпр. ген. мн. *мои /тј. мојих/, ови /тј. ових/ мудреца*)

- туђе речи (рсл. и рус.), а мењају се по народној промени (нпр. *и̑о и̑исани̑ю, человѣческо̑ѣ сердца*)

- српска реч уклопљена у туђинску морфологију (нпр. *наи̑несрећѣи̑шимъ человѣкомъ*)

Временом долази до напуштања неких Србима страних форми и до шире релативне стабилизације, нпр. замена руских рефлекса вокалних *р* и *л* српским рефлексима.

Представници: Захарије Орфелин, Јован Рајић, Атанасије Стојковић, Милован Видаковић, Јоаким Вујић и многи др.

Функционално раслојавање – почеци

Поред најопштијег, књижевноуметничког стила, зачињу се и остали:

публицистички:

-1792–1794. у Бечу Стефан Новаковић издаје *Славеносербскија вједомости*, новине с понародњеним славеносрпским

-1813–1822. у Бечу Димитрије Давидовић издаје *Новине сербске*, прве српске дневне новине

научни:

-1794. *Руководство за словенску граматику* Аврама Мразовића

-1801. *Фисика* Атанасија Стојковића

-1804. *Ново изражданско землеописаније* Павла Соларића

административни:

постаје језиком српске администрације у младој српској држави (Кнежевини Србији)

ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ (Чаково, 1742 – Београд, 1811)

-најпопуларнији српски писац у XVIII в.

-писао дела световне садржине на књижевном језику на народној основи с променљивом употребом славенизама – није могао да се ослободи апстрактне славеносрпске лексике која му је била неопходна, али је **користио славенизме и тамо где нису били неопходни** (нпр. у Писму љубезном Харалмпију налазимо и *користи* и *йолза*), јер то је важан чинилац његовог образовања.

Па ипак, **П. Ивић** види начелну разлику између класичног славеносрпског и доситејевског „језика“: први је мешовит „језик“ на свим нивоима језичке структуре, са славенизмима од фонетике и морфологије до синтаксе и лексике, док је други у начелу ограничен на лексичке славенизме у горњем слоју – **апстрактна лексика**, без које се, напосто, није могло.

„Доситејевски језик“ је био функционално оспособљен да служи цивилизацијским потребама свога времена; он није био у пуној мери разумљив најширим

друштвеним слојевима, али то и јесте у природи књижевног језика да се мора учити – да га познају и у целости владају њиме школовани људи. Неки идиом да би обављао функцију књижевног језика, мора садржавати и такву лексику која је непозната простонародном говору (нпр. међународна цивилизацијска лексика – тзв. интернационализми).

1783. књижевнојезички манифест: „Писмо љубезном Харалампију“ – позив српским писцима да пишу српским језиком за Србе, у чему је Доситеј на линији с претходницима, иако их том приликом посебно не спомиње; **овај позив је знатно утицао на савременике, што је у пракси значило појачану србизацију славеносрпскога** (али то је било постепено и само делимично):

„Колико је оних који имаду време и способ за научити стари књижевни језик? Врло мало! А општи прости дијалект сви знаду, и на њему сви који само знаду читати, могу разум свој просветити, срце побољшати и нараве украсити. **Језик има своју цену од ползе коју узрокује. А који може више ползовати него општи, целога народа језик?**“ (Доситеј Обрадовић, 1783)

Однос савременика према Доситеју:

-неки су били за појачано посрбљавање књижевног језика, што практично значи писати народним језиком (Емануил Јанковић)

-неки за диглосију, тј. језичку сепарацију, у зависности од дѣла које се пише (Јован Рајић)

-неки за мање, умерено посрбљавање, што је остатак при славеносрпском типу „језика“ (Атанасије Стојковић)

-неки за остатак на рускословенском језику у књижевној употреби (Григорије Трлајић, Павле Кенђелац)

Непосредни следбеници: Емануил Јанковић, Јован Мушкатиновић, Аврам Мразовић и др.

Каснији следбеници (који су искорачили у XIX в.) – Вукови савременици, представници грађанског друштва, који пишу језиком другачијим од Милована Видаковића (кога, иначе, одликује, намерно славизирање у неким случајевима). Њихов језик је блискији

народном, али је и даље мешовити „језик“ (јер садржи и славеносрпске елементе): Димитрије Исајловић (1783–1853), Димитрије Давидовић (1789–1838), Јован Хацић (1799–1869), Јован Стејић (1803–1853), Георгије Магарашевић (1793–1830), Јован Стерија Поповић (1806–1856).

По мишљењу П. Ивића „доситејевски народни језик“ је у књижевности сасвим истиснуо рускословенски и славеносрпски у трећој деценији XIX в.

Јован Хацић је био против класичног славеносрпског језика, стајући на страну народног језика за који се залагао Доситеј, али не и Вук.

=> НАШЕ МИШЉЕЊЕ: „ДОСИТЕЈЕВСКИ“ ЈЕ „ЈЕЗИК“, ИПАК, САМО ДЕО СЛАВЕНОСРПСКОГ „ЈЕЗИКА“; то није посебан „језик“, као што ни славеносрпски није „језик“ него „језичка формација“!

РЕФОРМА ЋИРИЛИЦЕ

У Русији је за време императора Петра Великога извршена реформа црквенословенске ћирилице („славјанице“). Створена је тзв. „гражданка“ – грађанска ћирилица („бели“, а не „црни“ слог у типографији).

Први прави реформатор пре Вука био је Сава Мркаљ, од кога је и Вук пошао.

САВА (САВО) МРКАЉ (1783–1833)

–један од најобразованијих Срба свога времена, занимао се за математику и филологију, полиглота

1810. у Будиму излази *Сало дебелоја јера либо азбукојројрес Саве Мркаља* (филолошка расправа на свега 18 стр.)

У својој реформи пошао је од црквене (рускословенске) ћирилице оријентишући се према гласовном склопу српског народног језика и његовим реалним потребама.

Реформисана Мркаљева ћирилица, мада типолошки „стара“ (црквенословенска), донела је код Срба велике новине: драстично

-1817. издао текст *Палинодија* *либо* *обрана* *дебелоја* њ у Новинама српским, у којем се јавно одрекао своје граfiјско-ортографске реформе.

При крају живота душевно се разболео и умро је у Бечу у душевној болници.

ЛУКА МИЛОВАНОВ (1784–1828)

-завршио је философију и права

1810. у време писања изузетно важног *Оишџа насџавленија* (расправе о српском стиху и прозодији) био учитељ у Пешти; књига је предата словенском цензору у Будиму који је поставио предуслов за штампање да нова ортографија буде замењена старом, али је Лука то одбио и књига је до смрти остала у његовим рукама;

-књигу *Оишџ насџавленија к Србској Сличноречносџи и Слојомјерију или Просодији* оставио је Вуку у аманет и Вук ју је штампао у Будиму 1833.

-Лука се залаже најпре за правописну реформу, да би се после и граматичка реформа српскога језика лакше извршила

-он је први утврдио да српском језику треба 30 писмена (= слова) за толико гласова

ВУК КАРАЏИЋ (1787–1864)

И ЊЕГОВА ФИЛОЛОШКА РЕФОРМА

Вук је рођен 1787. г. у породици досељеној почетком XVIII в. из Дробњака (село Петњица) у Јадар у западној Србији (село Тршић). Овај говор је по своме типу источнохерцеговачки, али су у додиру са стариначким и околним шумадијско-војвођанским говорима у њему уклоњени најособенији дробњачки регионализми и локализми. Вук је прошао кроз несистематично, али разноврсно школовање и у великој мери је самоук.

-најпре научио азбуку код рођака Јевта Савића у Тршићу, па је похађао и школу у Лозници, а затим у манастиру Трноши;

-1804. борави у Сремским Карловцима, али као престар (19), не успева уписати гимназију; када први пут сусретне Доситеја Обрадовића, Доситеј одбија да му помогне у

школовању; касније, 1808/09. похађа Доситејеву Велику школу у Београду

-током устанка био је писар код харамбаше Ђорђа Ђурчије, Јакова Ненадовића, у Правитељствујушчем совјету и у Неготинској крајини

-1813. после пропасти устанка доспева у Беч; цензор словенских књига, Јернеј Копитар ће постати Вуков ментор и пријатељ (све до Копитареве смрти, 1844)

-није баш да је Вук био неприпремљен за књижевнојезички рад:

- дугогодишње чиновничко службовање у устаничкој Србији донело му је неопходно искуство и самопоуздање за самостално писано изражавање

- додире са С. Мркаљем, Л. Миловановом, Д. Давидовићем, Д. Фрушићем у Будиму 1810, где се лечио неколико месеци

- имао значајне наставнике: Л. Мушицки (С. Карловци), Д. Обрадовић и Иван Југовић (Београд)

ВУКОВА РЕФОРМА ЋИРИЛИЦЕ

Вук прихвата Мркаљев предлог реформе и даље га разрађује у два наврата:

1814. и 1818,

полазећи од грађанске ћирилице

1814. у *Малој њросѣонародњој славено-сербској њјеснарици* Вук је само у ограниченој мери применио Мркаљеву реформу

1814. у *Писменици сербскога језика* коју је, на Копитаров наговор, саставио по узору на Мразовићеву граматику, Вук је поред 25 основних слова с Мркаљевог списка, предложио четири нова решења

– сливање „танког јер“ с трима словима:
 , љ, њ,

а на месту Мркаљевог тѣ вратио је историјско **ћ** (но, у вредности *с*).

Није се, међутим, усудио да те предлоге и примени у сопственој књизи, него је у пракси остао при Мркаљевој ћирилици.

Тако је Вуков азбучни предлог из овога времена садржао, такође, 29 слова:

а, б, в, г, д, , е, ж, з, и, ї, к, л, љ, м, н, њ, о, п, р, с, т, ћ, у, ф, х, ц, ч, ш.

1818. у издању *Српскога рјечника* Вук доводи реформу српске азбуке до краја – и примењује је у сопственој књизи!

То је резултат његове коначне и добро промишљене филолошке анализе.

У азбучној таблици је 31 знак, од А до Ш, при чему су у наставку три знака:

ѡ, ф, х.

ѡ („дебело јер“) – не као слово са самосталном гласовном вредношћу, него као помоћни знак за исказивање недовољно уочљиве вокалне вредности сонанта *г* (нпр. *їрѡце*).

ф, х – посебно су издвојени због нестабилног положаја у српском народном језику; Вук их је могао уврстити у своју азбуку идући за Савом Мркаљем.

Вуков револуционарни допринос српској азбуци, у односу на његовог претходника, представљао је избор грађанског типа ћирилице и 6 нових слова:

ћ, ђ, љ, њ, ј, ц.

ћ – представља у историјском смислу речи „ћерв“; у предвуковској епоси присутно је и код Захарије Орфелина и код Доситеја Обрадовића, у двострукој вредности, /ћ, ђ/.

Наиме, 1817. Вук је добио нацрт од Лукијана Мушицког (1777–1837), шишатовачког архимандрита и истакнутог књижевника, за писано слово **ђ**.

[Њих двојица нису знали да је исту такву модификацију, само у вредности *ѓ*, готово век раније спровео у својим рукописима Гаврил Стефановић Венцловић.]

и води порекло из румунске писмености XV века. Доноси га у своме *Буквару* 1717. године и Г. С. Венцловић; Вук га уводи превасходно за „туђе ријечи (осим *увјеџбаїи*, *наруџбина*)“.

ј – Вук преузео из латинице, што му је највише замерано.

Јота се, иначе, још раније појавила у писаној ћирилици код Срба, током друге половине XVIII века, а присутна је и у *Калиграфији* Захарије Орфелина.

Вук се определио за овај знак јер се знало да он има само вредност *j*, за разлику од било каквих варијаната „десетеричног и“ (*i*, *i*, *i*) које су биле вишефункционалне, тј. функционално преоптерећене.

У наредним деценијама Вуково поимање српског књижевног језика се развијало, *џ* и *х* су додатно учврстили своја места у систему.

1852. у другом Српском рјечнику Вук је дао нешто другачији азбучни распоред, с размештањем *џ* и *х* унутар основног репертоара.

И тада је задржан помоћни знак њ.

Данашња српска азбука, „вуковица“, има 30 слова:

а, б, в, г, д, ђ, е, ж, з, и, ј, к, л, љ, м, н, њ, о, п, р, с, т, ћ, у, ф, х, ц, ч, џ, ш.

-реформа српске ћирилице је, дакле, процес који је трајао од почетка друге половине XVIII в. до 1818.

-На бази „вуковице“ настала је азбука намењена македонском језику, који је проглашен 2. августа 1944. године. Указом од 5. маја 1945. године донето је решење за увођење македонске азбуке која броји 31 слово, а од српских се слова разликују *џ*, *ќ*, *џ*, при чему овде такође постоје љ, њ, ј, џ.

Вуков *Српски рјечник* 1818.

-најважнија књига у нововековној српској култури: она означава преокрет у српском књижевном језику

-речник садржи око 26270 речи (угл. из Тршића, али и шире из Србије, Војводине, Босне, Херцеговине, Славоније, Хрватске); речник је богат сеоском, али не и градском, цивилизацијском и апстрактном лексиком; дата је искључиво грађа из живог народног говора (нека врста проширеног дијалекатског речника), тако да у њој, природно, нема рускословенских речи, али има позајмљеница

из турског, немачког и сл.; у пратећим текстовима, пак – предговору и граматичици – обилује рускословенска лексика и интернационализми = терминологија (нпр. *дијалома*, *грамаџика*, *сѣисаџељ*); то је доказ да је Вуку од почетка било јасно да се књижевни језик не може само изградити од народног говора, али је *Рјечником* хтео да понуди чврст образац шта је то српски језик у најужем смислу речи

-Копитар је „истолковао“ *Рјечник* на немачки и латински

-прва књига штампана новом Вуковом ћирилицом и новим, фонолошким правописом („пиши као што говориш“, Аделунгово начело)

-књига је акцентована; кратки акценти се разликују само тамо где је потребно (:), иначе се примењује један акценат (краткоузлазни)

-изузетно важан предговор: побија заблуду да је рускословенски заправо стари, чисти српски језик, наводећи одломке из српских средњовековних текстова;

-садржи Српску граматичку: боља граматика од претходне – од овог текста почиње кодификација савременог српског језика, али је оптерећено рускословенском филолошком терминологијом

-књига је на страни одушевљено дочекана

-међу Србима је у јавности дочекана на нож, сигурно због вулгаризама, али и због азбуке (истини за вољу, слова *ћ*, *џ*, *џ* су се брзо одомаћила, док су *љ* и *њ* изазвала отпор, а *ј* зграђавање – слово је, вероватно, уведено на Копитаров наговор, а Вук је то прихватио без довољно јаких разлога; у предговору он образлаже да Мркаљево решење *ї* није добро јер се ради о вокалском слову, што код корисника изазива забуну; увођењем латиничког слова *ј* нема никакве забуне јер се може читати само на један начин; уосталом у [грађанској] азбуци су и друга слова једнака с латинским, нпр. а, е, о, к, итд., а уз то је и латинско писмо настало од грчког, као и ћирилица, па зато он у овој позајмици не види проблем)

-*Рјечник* и *Грамаџика* су први такви дескриптивни приручници код Срба којима се настоји пописати реално стање од кога се

даље може поћи у развоју књижевног језика; лингвистички, Вук је поступио потпуно правилно!

-1820-е

рускословенски се сасвим повукао у цркве, осим што га користи покоји учени монах у књижевности, па и славеносрпски је практично изгубио на значају – користе га још само Милован Видаковић и ћудљиви Јоаким Вујић; око 1825. престаје се писати овим језиком; на сцени остаје народни језик на бази шумадијско-војвођанских говора надграђен ученим и неадаптираним славенизмима (Јован Хацић, Георгије Магарашевић, Јован Стејић, Јован Стерија Поповић и др.); поборници таквог језика, „изображеног“, а не „простог“ окупили су се око Матице српске, основане у Пешти 1826 (тек од 1864. пресељена је у Нови Сад).

На другој страни усамљено је стајао Вук, тек с покојим притајеним присталицом

-на размеђи 1820-их/1830-их година Вук даје и модел писања екавицом; његова екавица се разликује од оне коју су користили писци у јужној Угарској (нарочито данашњој Војводини); то није просто мењање ијекавског рефлекса јата екавским у властитом говору, него посезање за екавским говорним обрасцем у крупнијим српским градовима по Србији његова времена (између његовог и овог говора заправо постоји генетска веза јер је тај други говор настао преслојавањем и додиривањем ијекавских говора са стариначким, северносрбијанским говорима):

-1834–1835. Вуково дуго путовање у Дубровник, Црну Гору, Боку Которску – Вук не само да је прикупио обиље нове фолклорне грађе него је и проширио своје језичке видике

-1836. На Цетињу издаје *Народне српске њословице*; тада први пут пише *х* и у српским речима (нпр. *хаљина*, *одох* ← *аљина*, *одо*), осим што је и раније писао ово слово у страним речима (нпр. *архимандрити*) – **разлог: чуо је х** у Црној Гори и суседном приморју, Дубровнику и код муслимана из босанских градова

-1839. одустао је од јекавског јотовања *џ* и *ѿ* (нпр. *ѿјераѿи*, *џјевојка* ← *ћераѿи*, *ђевојка*) **јер је такве форме чуо** у Дубровнику и код

босанских муслимана; задржава јотовање у групама *нј* и *лј* (нпр. *њежан*, *љејоѿа*)

-У оба случаја он је одустао од дотадашњег начела да свако треба да пише својим дијалектом (по узору на античке дохеленистичке прилике – да су сви грчки дијалекти били књижевни, до победе једног)

-овим модификацијама промовисао је један наддијалекатски тип којим се надилазе сви локални појединачни говори

-тима је остварена правилност којој је и раније тежио

сиромах – сиромаха – сиромаху // сиром – сиромма – сирому

: сиромаси : сиромаси

дијеѿе – дјеѿеѿа // дијеѿе – ђеѿеѿа

-тако се Вуков књижевни језик приближио старијој српској традицији и свим осталим српским књижевним језицима, али и говору католика и муслимана штокаваца које је Вук такође сматрао Србима

-то више није значило да се граматика учи само од „пастира и орача“ него и од варошана и грађана – такође носилаца источнохерцеговачког дијалекта

-1845. Вук овај однос према своме књижевном језику назива „опћеном правилношћу“

-1847. Вук са својим присталицама суштински побеђује „доситејевски“ тип књижевног језика – као позни и најжилавији продужетак славеносрпског језика

Главни разлог Вукове победе није чисто биолошке природе – смена генерација, али јесте у вези с њим. Вук је био носилац духа новог времена за који су у идеолошком смислу, пре свега, залагали млађи нараштаји:

-Вук је у својој реформи применио лингвистичка знања која раније, Доситеју нису била позната – Вук се с њима из прве руке упознавао од изузетног слависте Јернеја Копитара; тек почетком XIX в. родила се компаративна лингвистика; тако је Вук најсавременијим научним методама приступио утврђивању разлика између српског и славенског језика;

-Доситеј се залагао за народни језик у књижевности с аспекта просветитељства (због

користи у просвети, а потом и општем напретку српског рода у кругу читавог човечанства); **Вук се залагао за српски језик с аспекта романтизма** (сваки народ је имао право на властити књижевни језик, који је по својој природи морао бити утемељен на аутентичном народном говору; то је у вези с уверењем да се у језику испољава душа народа, тј. његов специфични менталитет – о језику као „еманацији духа народа“ писао је Вилхелм фон Хумболт, водећи лингвиста тога времена (1767–1835))

не утилитаризам него романтизам – а обојица су били родољуби

1852. Српски рјечник

-овога пута нема граматике јер је Ђуро Даничић 1850. издао Малу српску граматику

-има око 47500 речи; број турцизама нарастао на 3500, а германизама на 280; избачена опсцена лексика; додата лексика на слово х-
-речи је акцентовао Ђуро Даничић

ЗАБРАНЕ ВУКОВЕ ЋИРИЛИЦЕ У СРБИЈИ

-1832. кнез Милош Обреновић забранио уношење књига штампаних Вуковом ћирилицом

-снажне рестрикције постојале су и у Матици српској (нарочито залагањем добротвора и родољупца Саве Текелије)

-1860. одобрено коришћење Вукове ћирилице у Србији, осим у службеној употреби (језик администрације и школске књиге)

1868. укидање свих забрана Вукове ћирилице

1897. из Беча су уз државне почасте пренети Вукови посмртни остаци у Београд

Српски језик је наставио да се развија на Вуковим основама, али у Србији и Војводини у екавском изговору, због ослонца на шумадијско-војвођанске говоре (образац је знатно раније дао Вук, а таквим језиком је писао песме и Бранко Радичевић)

-око 1900. уобличење „београдског стила“ – српски језик је прошао кроз интелектуалну

надоградњу превазилазећи сопствену фолклорну основу; нарочито је био јак француски културни утицај (доскора претежно руски и немачки); тако је српски постао култивисан европски језик; велики удео у изградњи овога стила имали су писци, Јован Илић, Љубомир Ненадовић, Милован Глишић, Лаза Лазаревић и др.

Најзначајнији Вукови наследници у српској филологији: Ђуро Даничић, Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић, Александар Белић

ХРВАТИ И ВУКОВСКИ ТИП ЈЕЗИКА

-Павле Ивић даје хронологију ширења хрватског имена међу јужнословенским католицима: средњи век – чакавци и добар део штокаваца икаваца нарочито уз јадранску обалу; друга половина XVII в. – кајкавци на северу Хрватске; средина и друга половина XIX в. – данашња Славонија и католици у некадашњој млетачкој Далмацији; између 1878. и 1914. Босна, Дубровник, Бока Которска; XX в., нарочито после Првог светског рата – Бачка (шокци и буњевци); Крашовани; Јањевци

Илиризам

-1830-их година сазрела је у Загребу свест о потреби напуштања кајкавштине у књижевности

-Крајем 1835. Људевит Гај у својој *Даници* прелази на штокавицу са словом *ѣ* у ортографији на месту етимолошког јата, уз предлог да се усвоји ијекавски изговор (то њему није представљало проблем јер је и кајкавштину накнадно усвајао, будући да му је матерњи језик био немачки)

-1836. Гај мења име *Даници хорвајтској, славонској и далмајинској* у *Даницу илирску*

-илиризам је помогао да дође до хомогенизације јужнословенских католика различитих говора (чакавских, кајкавских, штокавских); у почетку је била идеја да се под илиризмом обухвате сви Јужни Словени, али Срби и Словенци су, будући самосвесни и с

властитим етничким опредељењем остали по страни; у једном тренутку „илирци“ су одбацили античко име усвајајући хрватско, интегришући у себи различите генетске групе;

-након Вукових двеју реконструкција 1836. и 1839. зближавају се Вук и илирци – и једни и други узимају штокавски ијекавски (= источнохерцеговачки), и за све је једнако важан говор Дубровника;

-развој је текао ка једном језику који би се, према прокламованим идеалима, разликовао само у два писма, ћирилици и латиници;

-1843. Илирски покрет је званично забрањен

-1848. револуција у Европи; у целој Хабзбуршкој монархији јачају национални покрети

Срби проглашавају Српску Војводину; на Мајској скупштини Јосиф Рајачић је проглашен за патријарха

Јавља се захтев за уједињење Јужних Словена унутар Аустрије

Аустрија је вешто изашла на крај с овом ситуацијом и после револуције уведен је апсолутизам

1849. излази Вуков чланак „Срби сви и свуда“ у коме износи тезу да су, за разлику од чакаваца и кајкаваца, сви штокавци, по језику (без обзира на веру) – Срби. Ту је имао упориште у ставовима Франца Миклошича

-ово се никако није допало илирцима, али су они анулирали Вукове ставове тиме што су изворни Хрвати прешли на штокавски као књижевни језик, чинећи језички критеријум ирелевантним

-зарад јужнословенског заједништва Вук и Даничић су донекле ублажили своје ставове

БЕЧКИ КЊИЖЕВНИ ДОГОВОР

1850. у присуству Франца Миклошича, највећег филолошког ауторитета међу Јужним Словенима, у Бечу су се неформално састали представници српске и хрватске филологије: Срби Вук Карацић и Ђуро Даничић и илирци Димитрије Деметер, Иван Кукуљевић-Сакцински, Иван Мажуранић,

Винко Пацел и Стјепан Пејаковић. После вишедневне расправе усвојили су књижевни договор о заједничком књижевном језику. **Текст договора је саставио Вук Карацић, а аутрограф је исписао Ђуро Даничић, латиницом.**

Главне тачке споразума:

-„један народ треба једну књижевност (тј. писменост) да има“

-за основицу књижевног језика изабрано је јужно наречје (= источнохерцеговачки дијалекат)

-писање *x* по етимологији

-једноставно писање вокалног *p*;

Богослав Шулек, родом Словак, 1838. као двадесетдвогодишњак долази у Хрватску, учи нови књижевни језик и спроводи начела пуризма: преводи германизме градећи неологизме (нпр. *бројка*), преузима бохемизме (нпр. *одраз*); многи од нових термина није у духу штокавског говора, мада није спорна цивилизацијска потреба за њиховим увођењем

Хрвати, међутим, потпуно прелазе на Вуков тип језика крајем XIX столећа:

-1892. Иван Броз издаје Хрватски правопис дословно у духу Бечког књижевног договора

-1899. Томислав Маретић издаје *Грамаџику и сѣилисѣику хрвајскоја или срѣјскоја књижевној језика*

-1880–1976. излази вишетоми *Рјечник хрвајскоја или срѣјскоја језика* ЈАЗУ

-1914–1918.

-1939, 1941–1945.

1954. Новосадски књижевни договор, равноправност ћирилице и латинице, екавице и ијекавице

1960. Правопис двеју матица

1965. Југословенски славистички конгрес у Сарајеву: варијанте.

1967. хрватска Декларација о називу и положају хрватскога књижевног језика; проглашено је да су српски и хрватски посебни језици; промовисање начела да сваки народ има право да именује сопствени језик, уз присилу Срба у Хрватској да се служе хрватским језиком и латиницом

1967–1976. Речник двеју матица; Матица хрватска се повукла, а рад је наставила Матица српска

1971. хрватске националне институције се одрекле Новосадског договора

1971. Маспок – сецесионистички покрет у Хрватској; обрачун с „либералима“ у другим републикама

1974. нови устав у СФРЈ; лабава федерација с могућношћу сецесионизма

1991. распад државе и потпуно отцепљење хрватског језика

-рађање српског језика из српскохрватског; потом издвајање других „политичких“ језика